

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta Filozofická

Bakalářská práce

Pohřební rituály v antice

Karolína Kulhánková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta Filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Pohřební rituály v antice

Karolína Kulhánková

Vedoucí práce:

Mgr. Vojtěch Kaše, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2020

.....

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala panu Mgr. Vojtěchu Kašemu, Ph.D. za cenné rady a poznámky, za odborné vedení mojí práce a za trpělivost a ochotu při konzultacích.

Obsah

Úvod.....	7
1. Mytologické představy o podsvětí a posmrtném životě v antickém Středomoří.....	10
1.1. Hádés.....	11
1.2. Hádés, Persefoné a Déméter.....	12
1.3. Orfeův příběh	14
1.4. Tantalův příběh	15
2. Doklady praxe rituálního pohřbívání v antickém Řecku a Římě.....	17
2.1. Řím.....	18
2.1.1. Způsoby pohřbívání	18
2.1.2. Průběh pohřbu.....	19
2.1.3. Znečištění.....	21
2.1.4. Mrtví	23
2.1.5. Hroby, náhrobky, katakomby	23
2.1.6. Typy hrobů a přídavků.....	24
2.1.7. Poškození hrobu a sankce	24
2.1.8. Příklady germánských pohřebišť	25
2.2. Řecko.....	26
2.2.1. Pohřeb	26
2.2.2. (Ne)pohřbení.....	28
2.2.3. Věštění	29
2.2.4. Duchové	30
2.2.5. Hroby	31
3. Pohřbívání a posmrtný život prizmatem archeologických nálezů: vybrané příklady	33

4. Pohřbívání v současné době v oblastech Řecka a Itálie.....	37
4.1. Řecko.....	37
4.2. Itálie.....	38
Závěr	41
Bibliografie	45

Úvod

Tato bakalářská práce se bude zabývat tématem pohřbů a pohřebních rituálů v antickém Středomoří. Jejím cílem je popsat a porovnat pohřební rituály v Řecku a v Římě.

Začátek práce bude věnován řeckým mytologickým představám o posmrtném životě a podsvětí. Bez jakéhosi nastínění mytologie by výklad pohřbů byl takřka zbytečný nebo spíše neúplný, protože v životech Řeků a Římanů, a nejen těch, hrála mytologie a bohové zásadní roli a veškerý život musel být v souladu s božstvy. Po uvedení do tématu podsvětí bude popsán sám bůh podsvětí, Hádés. Výklad bude pokračovat příběhem, jak získal svou ženu, a dalšími dvěma příběhy odehrávající se převážně právě v podsvětí. První příběh je o Orfeovi, jehož milou dostala neopatrnost do říše Hádivy, a druhý zas o Tantalovi, který byl odsouzen k životu v podsvětí svým otcem za svoji troufalost a nevděčnost. Kapitola bude zakončena stručnou pasáží týkající se římského pojetí podsvětí, které je téměř totožné, kromě rozdílného pojmenování bohů.

Druhá kapitola se bude věnovat již samotné praxi pohřbívání. Jako první budou praktiky a obřady popisovány ve starověkém Římě a následovat bude popis řeckých obřadů. Tento netradiční, v podstatě retrospektivní způsob výkladu je zvolen pouze v této kapitole, a to sice ze tří důvodů. Zaprvé proto, že Řím je současnosti bližší a v dnešní Itálii se spousta zvyků dodržuje dodnes. To nám lépe umožňuje vysledovat kontinuitu od období antiky po současnost. Zadruhé proto, že v tomto pořadí lépe vyjdou na povrch některé inovace v římské praxi oproti Řecku. Zatřetí proto, že pro Řím máme v tomto směru více informací. V kapitole tedy nejprve budou popsány způsoby pohřbívání, kremace a její typy a inhumace. Tyto dva způsoby se postupem času střídaly a ještě do nedávné doby byla kremace v Řecku a Římě zakázána církví. Čtenář se dále dozví, jak byli lidé pohřbíváni podle společenského postavení. V další části kapitoly bude rozebrán samotný průběh pohřbu od úmrtí

až po truchlící dobu. Následuje pasáž věnující se zajímavému tématu a tím je znečištění smrtí. Římany smrt ovlivňovala ve značné míře, protože kdokoli přišel se smrtí do kontaktu, musel podstoupit očistný rituál, aby mohl nadále společensky fungovat. Ti, kdo byli se smrtí v kontaktu permanentně (hrobníci, popravčí, atd.), museli žít v izolaci. Dále budou rozebrány typy hrobů a typy tzv. přídavek, což jsou veškeré předměty nacházející se v hrobě kromě těla. Za případné poškození hrobu následovaly tresty, což zde bude rovněž krátce zmíněno. Kapitola zakončí konkrétní příklady pohřebišť nacházejících se na území současného Německa, tehdejší provincie Germánie, které ukazují nejběžnější typy hrobů a způsoby pohřbívání.

Druhá část této kapitoly, která se týká Řecka, se svou strukturou nebude příliš lišit od první. Vliv Řecka na Řím byl zvláště posílen začleněním Řecka do Římské republiky v druhém století př. n. l. V této části kapitoly se proto budou některé informace opakovat ve srovnání s Římem a některé budou nové. Způsoby pohřbívání byly téměř totožné. Za zmínku ale stojí pasáž věnující se mrtvým, kteří se nedočkali pohřbení, z různých důvodů, např. trest za zločin a byli odsouzeni k věčnému bloudění podél břehů řeky v podsvětí. Takovéto zbloudilé duše se často vracely na svět živých, aby jim znepríjemnili jejich životy, nebo byli živými využíváni k užitku.

Ve třetí kapitole budou diskutovány vybrané příklady archeologických nálezů z doby mykénské, na nichž si lze pohřební rituály nejlépe ukázat. Podrobněji bude popsán nález z jihozápadního pobřeží Řecka poblíž Nestorova paláce, kde tým amerických vědců našel přebohatý hrob tehdejšího válečníka.

Poslední kapitola zakončí práci nastíněním problematiky pohřbívání v současné době v oblastech Řecka a Itálie. V obou dvou oblastech je problémem nedostatek úložiště pro zesnulé. Z tohoto hlediska pak většina populace volí kremaci pro své blízké, ale vzhledem k víře je pro spoustu lidí kremace nepřijatelná obzvláště pro duchovenstvo. Tito si

však za nemalou částku musí místo pro zesnulé pronajímat pouze však na několik let, poté musí tělo exhumovat a uložit ostatky do kostnice.

1. Mytologické představy o podsvětí a posmrtném životě v antickém Středomoří

Zpočátku je třeba čtenáře uvést do tehdejších představ posmrtného života, protože od nich se veškeré zvyky, rituály a obřady odvíjeli. V následující kapitole je stručně shrnuta podsvětní říše, tak jak si ji představovali Řekové a Římané a některé příběhy, které jsou zde zvoleny, jako klíčové pro výklad podsvětí a pro lepší představu.

Podsvětí neboli země mrtvých, místo, kam putují duše zemřelých. Tomuto místu podle mytologie vládl bůh Hádés se svojí manželkou Presefonou. Řekové z počátku věřili, že je v podsvětí s každou duší zacházeno stejně a že duše byly ve stavu ani příjemném, ani nepříjemném. Lidé, kteří na zemi páchali zlé skutky, čekal v podsvětí příslušný trest, obyčejné lidi nebylo proč trestat. Naopak ti, kteří měli zvláštní vztah s bohy, se dočkali na konci života zvláštní odměny. Duše vypadaly jako jejich bývalá těla a měly stejné touhy, jako když byly mezi živými. Život po smrti byl v podstatě totožný s životem na Zemi, avšak lišil se tím, že mrtvé duše mohli komunikovat s živými pouze za zvláštních podmínek a nebyl možný fyzický kontakt, protože duše nemají žádnou látku.^{1 2}

Z mýtů se dále dozvídáme několik informací o soudcích v podsvětí. Často se zmiňuje Minos, bývalý král Kréty, jenž byl známý spravedlivými soudy. Jeho bratr Rhadamanthys byl na Krétě zákonodárcem a Aiakos, který vládl Aigině. Tito soudci pokračují v „životě“ jako před smrtí, neboť soudí a urovnávají rozpory nyní mezi mrtvými.³

---

¹ J. Bruce Long, *The land of the dead, Preparing for the afterlife* in: Encyclopedia of Religion, Detroit: Macmillan Reference USA ²2005. ISBN 0-02-865997-X, 164-165.

² Zde a v celém následujícím textu se držím citační normy historické religionistiky podle časopisu *Religio*.

³ **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.** B. Long, *Preparing for the afterlife...*, 165.

Přes řeku Styx převážel mrtvé duše převozník Cháron, avšak za poplatek, minci, kterou si nově příchozí skrývá pod jazykem. V helénském období tedy proto pozůstali pohřbívali mrtvého s mincí v ústech, aby s ní mohl zaplatit právě příslušný poplatek. Převozu se však nedočkaly duše, jejichž těla nebyla pohřbena a jsou odsouzené k procházení se po břehu, než se dočkají pohřbu.⁴ Na druhém břehu řeky u bran podsvětí čekal na nově příchozí duše trojhlavý pes Kerberos a soudci, kteří stanoví, zda duše půjde dále do Tartaru, místa věčného trestu, nejhlubší propasti, do Asfodelových polí, jež jsou určeny pro obyčejné duše, které nespáchaly žádný zločin nebo nevykonaly neobyčejný skutek, nebo do Elysia, místa pro čestné duše. Např. v křesťanství Elysiem rozumíme ráj.⁵ Okřídlený posel bohů Hermés, průvodce duší zemřelých do podsvětí, měl za úkol dohlédnout na to, aby se duše bezpečně dostala do podsvětí, případně ji dle potřeby navede zpět mezi živé.⁶

Podsvětím protékalo celkem šest řek. Právě již zmíněná řeka Styx, řeka nenávisti, pojmenována po bohyni Styx, je nejznámější řekou v podsvětí a nejvíce zmiňovanou. Dále jsou zde řeky Achéron, řeka bolesti. Léthé, řeka zapomnění. Pyrifleghetón, řeka ohně. Kokýtos, řeka nářků a Ókeanos, jež obtéká celou Zemi a ohraničuje podsvětí.⁷

1.1. Hádés

Nyní se již budeme věnovat samotnému vládci podsvětní říše. Velmi přehledně a jasně nás s Hádem seznamuje Bahník ve svém Slovníku antické kultury. „Hádés, zvaný též Plútón, Polydegmón nebo Polydektés („Obohacovatel“, „Vše přijímající“), syn Kronův a Rhein. Měl stejný osud jako všechny děti Kronovy kromě Dia – otec ho spolkl a pak zas vyvrhl. Při rozdělení moci mezi Dia, Poseidóna a Háda

---

⁴ Carlos Parada, „Underworld and Afterlife“ [online], *Greek Mythology Link* 1997 [13. 11. 2019], 27.

⁵ C. Parada, „Underworld and Afterlife...“, 27.

⁶ **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.** B. Long, *Preparing for the afterlife...*, 165.

⁷ Homér, *Odyseia*, Praha: Odeon 31984, trans. Rudolf Mertlík. 342-350.

připadla Hádovi říše mrtvých.“⁸Kromě dvou bratrů měl ještě sestru Démétér.⁹ Hádés byl přímým protikladem Dia, boha slunce, jemuž se také přezdívalo „noční slunce“.¹⁰ V Římě si boha podsvětí představovali téměř totožně, jen jej nazývali Pluto nebo také Dis. Někdy se mu přisuzuje manželka Aera Cura, též bohyně podsvětí. Jeho otce nazývali Saturn a sourozenci byli Jupiter, Neptun a sestra Ceres.¹¹ Říše mrtvých byla temná a krutá, tak jako její panovník. Pomohl však osvobodit Kyklópy a byl obdařen přilbou, která činila nositele neviditelným. „Hádés pečlivě střeží svá práva a rozděljuje, hlavně tresty, všem stejně.“¹² Veškerý život končí v Hádu, ale toto místo je i zároveň počátek pro nové životy a proto lidé věřili, že je Hádés dárce všech rostlin a považovali ho v tomto ohledu za dobrotivého boha.

Bahník také zmiňuje, že „[o] Hádovi se vypráví pověst, že ho zranil šípem Héraklés, když došlo k boji mezi bohy. Háda vyléčil lékař bohů Paiéón.“¹³

1.2. Hádés, Persefoné a Démétér

Jak již bylo zmíněno, Hádés měl sestru Démétér. Diovi dala dceru Persefonu a Íasiónovi (syn Dia) syna Plúta. Příběh vypráví o Persefoné, jak si hrála na rozkvetlé louce a trhala květiny. Gaia, bohyně země, jí z lásky k vládci podsvětí nastražila květinu narcis. Když po kvítku sáhla, rozevřela se zem a z propasti na koňském spřežení vyjel Hádés, jenž Persefonu unesl a odvezl ji do své říše. Persefoné naříkala a doufala, že snad někdy spatří znovu svou matku. Démétér však její nářek zaslechla a ihned se vydala svojí jedinou dceru hledat. Devět dní po dceři pátrala a nikdo jí nechtěl říci pravdu.¹⁴Až desátý den se od

---

⁸ Václav Bahník, *Slovník antické kultury*, Praha: Svoboda 1974, 240.

⁹ Karl Kerényi, trans. Jan Binder, *Mytologie Řeků. 1, Příběhy bohů a lidí*, Praha: OIKOYMENH 1996. ISBN 80- 86005-14-3, 175.

¹⁰ K. Kerényi, *Mytologie Řeků I...*, 174.

¹¹ Bořek Neškudla, *Encyklopedie bohů & mýtů starověkého Říma & Apeninského poloostrova*, Praha: Libri 2004. ISBN 80-7277-264-3, 16.

¹² V. Bahník, *Slovník antické kultury...*, 240.

¹³ V. Bahník, *Slovník antické kultury...*, 240.

¹⁴ K. Kerényi, *Mytologie Řeků I...*, 176.

Hélia, boha Slunce, dozvěděla, o únosu a o faktu, že Zeus svou dceru dobrovolně svému bratru vydal. Rozhněvaná Démétér opustila horu Olymp a vydala se mezi smrtelníky. Došla až do paláce moudrého Kelea, eleusínského krále, kde spočinula u studny. Spatřily ji dcery krále Kelea a pro její vzhled stařenky ji nepoznaly. Démétér jim vypravovala smyšlený příběh, odkud jde a proč se zde ocitla. Žádala dcery o práci v paláci na místo chůvy. Dcery se ptaly matky Metaneiry. Ta svolila. Když Démétér vcházela do paláce, dotkla se hlavou stropu a rozzářila se božským světlem. Metaneira ji svěřila syna Démofóna do péče a zaradovala se.¹⁵ Dítě bylo „nekojené prsem, neživené jídlem. Bohyně je natírala ambrosií, dýchala na ně libým dechem, tiskla je v náruči. Každou noc nořila dítě bez vědomí rodičů do žáru ohně jako poleno, ...“¹⁶

Metaneira ji jednoho dne spatřila a ve strachu o dítě začala naříkat a bédovat. Bohyně ji slyšela a rozhněvala se na ni, že lidé, nevědomí a ukvapení nepoznají dobré od špatného, že chtěla jejího syna učinit nesmrtelným, ale nestane se tak. Prozradila své jméno a promluvila k lidu, aby jí postavil palác, kde ji budou moci všichni uctívat, protože je „bohyně přinášející vrcholný užitek a největší radost nesmrtelným i smrtelným...“¹⁷

Druhý den se vše dozvěděl král a dal postavit palác pro Démétér. Po dokončení se zde bohyně usadila a truchlila pro svoji dceru. „Na živnou zemi seslala strašlivý rok, krutý rok pro všechny lidi.“¹⁸ Celý rok se neurodilo zhola nic až by byla Démétér zahubila veškeré lidstvo. Zde zasáhl Zeus a posílal do paláce k Démétér všechny blažené bohy, jednoho po druhém aby ji domluvili. Přinášeli jí dary, nic však nezvrátilo její zlost a smutek. Na Olymp se nevrátí a neobnoví neplodnou půdu, dokud se jí nevrátí dcera Persefoné. Zeus tedy poslal boha Herma do podsvětí. Ten měl přesvědčit Háda, aby Persefonu vrátil

---

¹⁵ K. Kerényi, *Mytologie Řeků I...*, 178.

¹⁶ K. Kerényi, *Mytologie Řeků I...*, 179.

¹⁷ K. Kerényi, *Mytologie Řeků I...*, 179.

¹⁸ K. Kerényi, *Mytologie Řeků I...*, 179.

zpět matce. Hermés tak učinil. Když Háda spatřil, vysvětloval, proč přišel. Hádes souhlasil a svolil, že Persefonu může odvést zpět k matce. Persefoné se zaradovala a v tom okamžiku jí Hádés vložil do úst jádérko z granátového jablka, což znamenalo, že Persefoné může s matkou strávit pouze dvě třetiny roku a jednu třetinu v podsvětí. Zpět k bohům a k matce se může vrátit vždy na jaře. Démétér se nechala svojí matkou Rhei přesvědčit a vrátila lidem úrodu.¹⁹

1.3. Orfeův příběh

Další klíčovou postavou z mytologie pro tuto práci je Orfeus, protože v jeho příběhu hlavní roli sehrálo právě podsvětí.

Orfeus byl synem boha Apollóna a Múzy Kalliopy, znám též jako největší pěvec v řeckých mýtech. Byl považován za héra, za zázračného umělce: „... když rozezvučel lyru a zazpíval píseň, divoká zvíř k němu přicházela z lesních houštin, ptáci se k němu slétali, stromy a skály se hýbali, aby se k němu shromáždili. Vlk ležel vedle beránka a v dojetí ho poslouchal, osika nehnula listem, ba ani listnatý platan nevrhal stín na polní kvítek, v celé přírodě zavládl soulad a mír.“²⁰ Orfeus byl znám též svojí láskou ke své ženě Eurydice, avšak nebylo jim přáno. Když Eurydika trhala květiny, šlápla na jedovatého hada. Orfeus k ní spěchal, když zaslechl její výkřik, avšak než se k ní dostal, zemřela. Zachvátil jej takový žal, že se rozhodl sestoupit do podsvětí a požádat vládce hádu, aby mu Eurydiku navrátil. Svojí nádhernou hudbou přesvědčil Chárona, aby jej převezl na druhý břeh podsvětí. V míru předstoupil před Háda a Persefonu a zazpíval jim píseň o jeho lásce k Eurydice s prosbou, aby mu ji vrátili. Požádal je o to, aby mu Eurydiku půjčili a až skončí její pozemská pout', tak se jim navrátí zpět do podsvětí. Pokud ale tuto půjčku nemohou uskutečnit, nechť jej přijmou do podsvětí, kde bude Eurydice na blízku. Tato slova dojala celou podsvětní říši. Když to spatřil Hádés, souhlasil, však pod

---

¹⁹ K. Kerényi, *Mytologie Řeků I...*, 180-182.

²⁰ Vojtěch Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha: BRÁNA⁶ 2005. ISBN 80-7243-266-4, 318.

jednou podmínkou. „, Když ho bude bůh Hermés z podsvětí vyvádět, půjde za ním cestou necestou a neohlédne se za Eurydikou, která ho bude následovat, dokud oba nespatrií opět světlo světa.“²¹ Orfeus souhlasil a ovládal se celou cestu, však před vstupem do tainarské rozsedliny (za ní začíná říše živých) se neovládl a ohlédl se. Eurydika se mu rozplynula před očima v pouhý stín a odešla. Orfeus se pokoušel znovu dostat do podsvětí, prosil Chárona, aby ho převezl, ale marně. Vrátil se do rodné Thrákie a s Eurydikou se setkal o čtyři roky později, když opustil svět živých. Zabily ho thrácké ženy, protože jimi pohrdal. Chtěly ho zprvu ukamenovat, což se jim nezdařilo, když se kámen slitoval a zastavil se před ním. Ženy se na Orfea vrhly a roztrhaly jej rukama a jeho hlavu hodily do řeky Hebros, jež protékala Thrákií.²²

Jiné verze mýtů neuvádí Orfeovu smrt. Podle nich se zachránil a skončil v zemi Hyperboreů, kde nikdy nezapadá slunce. Další verze tvrdí, že řeka Herbos odnesla lyru a jeho hlavu na ostrov Lesbos, kde se znovuzrodil lyrický zpěv.²³

1.4. Tantalův příběh

Nyní se podíváme na příběh Tantalů, který byl svým otcem odsouzen k životu v podsvětí, za svojí troufalost a nevděčnost.

Tantalos, syn boha Dia a Plúty, král ve městě Syplus. Po dlouhou dobu měl to největší štěstí, jaké může člověk mít. Otec ho měl ze svých pozemských synů nejraději. Dopřál mu tedy blahobyt a bohatství. Zprostil ho strastí a sám ho na Zemi navštěvoval a zval ho na Olymp na různé hostiny. Tantalos díky otcově ohromné lásce zpychl a začal se považovat za Diovi rovného. Odnášel na Zem potravu ze stolu bohů, vynášel tajemství, která měla být před lidmi skryta, a dokonce odmítl Diovu nabídku, že mu splní jakékoli přání, protože on ho „přeci nepotřebuje“. Zeus mu jeho veškerou troufalost odpouštěl. Tantalos však začal bohy obelhávat a tímto již překročil hranici. Nejprve před

---

²¹ V. Zamarovský, *Bohové a hrdinové ...*, 318.

²² V. Zamarovský, *Bohové a hrdinové ...*, 318.

²³ V. Zamarovský, *Bohové a hrdinové ...*, 318.

bohem Hermem křivě přísahal, že ve svém paláci nemá zlatého psa, jež stráží kozu Amaltheiu, která odkojila Dia. Psa mu přivedl mílétský král Pandareos, který jej ukradl, protože se bál, že jej bohové u něho naleznou. Jiní tvrdí, že psa ukradl sám Tantalos. Zeus mu i přes to pouze pohrozil, ale podruhé již hrozbu naplnil. Po druhé se ale Tantalos rozhodl otestovat božskou vševědounost. „Zabil svého syna Pelopa, rozkrájel ho na plátky, opekł a předložil bohům k jídlu.“²⁴ Bohové samozřejmě věděli, oč jde a neochutnali, jen Déméter, která měla strach o svou dceru Persefonu a neuvažovala racionálně, z roztržitosti okusila. Bohové se rozhněvali a kousky Pelopa uvařili v hrnci a znovu jej oživil. Následně Zeus Tantala odsoudil k životu v podsvětí, jež bude plný muk a utrpení. Bude stát v průzračné vodě a vždy, když se bude chtít napít, se voda rozplyne. Nad hlavou uvidí větve stromů plné ovoce, ale jakmile se natáhne, aby se najedl, vítr je nadzvedne tak, aby na ně nedosáhl. Bude nad ním viset ještě obrovský kámen, který bude vypadat, jakoby padal, ale nikdy nespadne. To pro to, aby Tantalos trpěl věčným strachem.²⁵

Římská mytologie je z většiny ovlivněna řeckými vzory. Podoba, jak římskou mytologii známe dnes, je výsledkem vývoje, kde největší roli hrají etruské a řecké předlohy. O náboženství Etrusků se dochovalo jen velmi málo informací z archeologických nálezů například jména bohů a bohyň, ale neví se, jakou měli funkci. V etruském náboženství měli největší význam věštcí, kteří zkoumali přírodní jevy („boží znamení“) z vnitřností obětovaných zvířat, což pak Římané převzali. Těmto věštcům se říkalo auguři a haruspikové. Římané věřili, že sledování těchto znamení a jednání v souladu s nimi jim zajistí přízeň bohů.²⁶

Jména bohů Římané převzali pravděpodobně rovněž od Etrusků a od starověkých Egypťanů. Význam bohů, především těch, kteří se týkají našeho tématu, tedy podsvětí, byl téměř kompletně převzat z Řecka. Liší se pouze ve jménech bohů a v drobných detailech. Háda nazývají

---

²⁴ V. Zamarovský, *Bohové a hrdinové ...*, 405.

²⁵ V. Zamarovský, *Bohové a hrdinové ...*, 405.

²⁶ B. Neškudla, *Encyklopedie bohů & mýtů starověkého Říma ...*, 7-9.

Pluto, jak již bylo uvedeno výše, jeho ženu namísto Persefony Proserpinou, jež unesl do podsvětí a její matkou je Ceres namísto Démétér. Nejvyšší bůh není Zeus, ale Jupiter s manželkou a zároveň sestrou Junou. Otcem Pluta je Saturn a matka Ops. Řecký průvodce podsvětím Hermés je v Římě nazýván Merkur.^{27 28}

2. Doklady praxe rituálního pohřbívání v antickém Řecku a Římě

Nyní je třeba věnovat pozornost faktům a praktikám ohledně pohřebních rituálů ze starověkého Řecka a Říma. Bylo třeba čtenáře zprvu uvést alespoň částečně do mytologie, protože z té se všechny náboženské představy Řecka i Říma odvíjí a právě pohřbívání je s náboženskými představami neoddělitelně spojeno. Budeme se proto již v následujících kapitolách věnovat pohřebním rituálům v tamní praxi.

Řecko a Itálie (Řím) jsou kolébkami nejstarších náboženských představ, podle nichž nežije duše po smrti v jiném světě, nýbrž jen pod zemí, blízko lidí.²⁹ Dlouhou dobu věřili, že i po smrti se od těla duše neoddělí a zůstává s ním. Řekové a Římané se domnívali, nebo spíše věřili v to, že do hrobu vkládají něco živého. Prováděli pohřební rituál, i když se tělo nenašlo. Byli přesvědčeni, že bude alespoň duše odpočívat v pokoji a tak provedli celý obřad, jakoby pohřbívali tělo. Právě nejběžnější a dodnes užívaný nápis na náhrobních kamenech, který zní „*Zde odpočívá...*“, vznikl právě v těchto dobách, protože lidé opravdu věřili, že zemřelý i nadále žije, jen v podsvětí.³⁰

---

²⁷ B. Neškudla, *Encyklopedie bohů & mýtů starověkého Říma ...*, 7-9.

²⁸ Jaromír Slušný, *Nejkrásnější římské báje a pověsti*, Praha: XYZ 2009. ISBN 978-80-7388-207-5, 7.

²⁹ Numa Denis Fustel de Coulanges, *Antická obec*, Praha: SOFIS 1998. ISBN 80-902439-7-5. 13-39.

³⁰ De Coulanges, *Antická obec ...*, 16-17.

2.1. Řím

Nejprve se zaměříme na Řím a budeme postupovat do starších dob až k Mykénám, k období zrodu naší civilizace. Jak již bylo nastíněno v úvodu této práce, opačný postup výkladu, tj. od dob novějších k těm starším, je v této kapitole zvolen z několika důvodů: umožňuje nám vysledovat určitou kontinuitu od antiky po současnost, pomáhá nám identifikovat rozdíly mezi těmito dvěma kulturami a nakonec pro Řím disponujeme i větším množstvím dat.

2.1.1. Způsoby pohřbívání

Pohřební rituály byli pro Římany velmi důležité. Věřili, že duše zemřelých lidí může mít vliv na živé. Teprve po pohřebním obřadu duše opustí svět živých a stane se božskou.³¹ Dle autorů Cicerona a Plinia se v Římě těla pohřbívala nespálená. Přejít k žárovým hrobům Plinius komentuje ve svém spise a tvrdí, že je mrtvolu nutné spalovat kvůli nechtěnému „vyhrabávání“ při válkách. Na Foru Romanu byly objeveny žárové hroby z 8. – 6. st. př. n. l., od 4. st. př. n. l. tento způsob pohřbívání převládal. Od konce 1. st. př. n. l. se žarem pohřbívalo v celém Římě, i když některé šlechtické rody zůstaly u nežárového pohřbívání. Byly rozlišovány dva typy pohřbu, bustum a ustrina: „Bustum se nazývá zvláštní místo, na němž je zemřelý spálen i pohřben, pokud je zemřelý spálen a potom pohřben na jiném místě, nazývá se místo, kde byl spálen, ustrina“³² Někde bylo typické balzamování a od 2. st. n. l. přibývalo pohřbů, kdy těla nespalovali a až od první poloviny 3. stol. tyto pohřby zcela převládly.³³

U pohřbů v antické společnosti záleželo na roli nebo postavení jedince. Svobodní obyvatelé pohřbívali spalováním, otroci byli pohřbívaní ve

---

³¹ Josef Unger a Jaroslav Malina ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů. 9, Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1. - 16. století*, Brno: Nadace Universitas Masarykiana 2002. ISBN 80-89258-29-7, 21.

³² Achim Werner, „*Rekonstruktionsversuch einer römischen Brandbestattung*“, *Archäologie im Rheinland*, 1988, 79–82, citováno podle Unger a Malina ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie ...*, 22.

³³ Unger a Malina ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie ...*, 22.

společných jámách, avšak ne všichni otroci stejným způsobem. Například vysoce kvalifikovaní otroci, jako učitelé nebo lékaři byli pohřbeni na jednom místě označeném vytesaným nápisem. Zajímavé je, že chudí i šlechta byli pochováváni obdobným způsobem, a to pohřbením do země a ne spalováním. U chudých byl důvod prostý; bylo to pro stát méně nákladné, než spalování. Stát se později snažil minimalizovat náklady na pohřby například tím, že se do hrobu nesmělo vkládat zlato, kromě zlata určeného na opravu zubů. Zákon z 5. st. př. n. l. zakazoval pohřbívání a spalování ve městech, kromě výjimečných osobností a císařů.

Obvykle se spalovalo na místě pohřbení (ustrina) a ostatky se nasypaly do urny zhotovené z hlíny, skla, kamene nebo kovu a urna se vložila do výklenku hrobky nebo společného kolumbária. Bohatí lidé a císařové nechávali postavit kolumbária, jako společná pohřebiště pro otroky, kteří jim sloužili. Nebo je rovněž nechávali zřizovat podnikatelé za účelem zisku a sloužila i jako pohřebiště pro členy pohřebních spolků. Vkládání těla do rakve byl nejběžnější způsob, jak jej uchovat. Rakve byly umístěny do hrobů nebo výklenků v pohřebištích. Za císařství se nejvíce používaly sarkofágy. Chudí, jak již bylo zmíněno, se pohřbívali též do země, avšak bez rakve či jakékoli ochrany těla do společných jam. Někdy se také tvořila pohřební bratrstva, která své členy pohřbila na vlastní náklady.³⁴

2.1.2. Průběh pohřbu

Zařídít pohřeb byla povinnost pro rodinu nebo dědice, a dokud nebyl dotyčný řádně pohřben, tak byla rodina pošpiněna. Mohlo se stát, že z nějakých vážných důvodů, pozůstalí nemohli vystrojit pohřeb a tak alespoň na nebožtíkovo tělo nasypali několik hrstí hlíny, nebo alespoň pohřbili malou kost z jeho těla.³⁵

---

³⁴ Vladimír Groh, *Život v antickém Římě*, Praha: SPN 1967. Učební texty vysokých škol. 180-182.

³⁵ Groh, *Život v antickém Římě ...*, 182.

V den smrti se kolem dotyčného shromáždila rodina a nejbližší, kteří ho oblékli do nejlepších šatů, zatlačili mu oči, několikrát zvolali jeho jméno a do úst mu vložili minci pro překupníka Chárona, aby jej převezl přes řeku Styx do podsvětní říše.³⁶

Šlechtě zřizovala pohřeb obec nebo stát. Libitinárii³⁷ neboli podnikatelé v tomto oboru měli své zaměstnance, kteří tělo omyli a upravili. Dále mezi ně patřili naříkající ženy, hrobníci, spalovači, pořadatelé, kteří se postarali rovněž o hudbu, náčiní a vše potřebné.³⁸ Mužové významného postavení bývali omyti a provizorně nabalzamováni. Jejich těla byla pak několik dní vystavena v domě na katafalku tak, aby nohy směřovaly ke dveřím. Onu místnost zdobily květiny a nádoby s vonnými látkami, okolo hořely ohně a ženy muže oplakávaly.³⁹ Některé ženy měly toto oplakávání jako zaměstnání a bývávaly povolány do rodin.⁴⁰

Den, kdy mělo dojít k pohřbu, šel smuteční průvod až za hradby města, kde byl zesnulý pohřben. V průvodu šli hudebníci, ženy povolané k naříkání, najatí lidé s maskami, na kterých byly tváře zemřelých předků, příbuzní a přátelé.⁴¹ V některých rodinách se uchovaly masky předků vyrobené z vosku, jež byly součástí průvodu. Na místě pohřbu se k tělu přikládaly obětní dary a při pálení byla úzká rodina nablízku.⁴²

Uložili pozůstatky a hlasitým pozdravem, který vyřkli třikrát za sebou, se s dotyčným rozloučili. Pokud se jednalo o významnou osobu, tak šel průvod přes fórum a zastavil se u tzv. řečniště, kde se jakýmsi proslovem vyzdvihly zásluhy umrlce.⁴³ „Ohořelé kosti byly omyty vínem, vloženy do urny a nakonec pohřbeny do země nebo umístěny do výklenku uvnitř náhrobku. V úvodu této kapitoly bylo zmíněno, že tehdy věřili, že nebožtík v podsvětí žije tak, jako na zemi a tak spolu s tělem pohřbívali různé praktické věci a předměty, které by ve svém

---

³⁶ Groh, *Život v antickém Římě ...*, 180.

³⁷ pojem odvozen od Libitini, bohyně pohřbů.

³⁸ Groh, *Život v antickém Římě ...*, 182.

³⁹ Unger a Malina ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie ...*, 22.

⁴⁰ Groh, *Život v antickém Římě ...*, 180.

⁴¹ Groh, *Život v antickém Římě ...*, 180, 181.

⁴² Unger a Malina ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie ...*, 22.

⁴³ Groh, *Život v antickém Římě ...*, 181.

dalším životě mohl využít, jako např. oblečení, různé nádoby atd. Věřili, že tam prožívá štěstí i neštěstí. Aby neměl dotyčný „tam dole“ hlad a žízeň, tak polévali hrob vínem a kladli na něj jídlo. Obětovali dobytek v domnění, že i ten mu bude sloužit.⁴⁴

Za zmínku zde stojí podobnost mezi tehdejším pohřbem a svatbou. Nevěsta byla omyta a oblečena ženami, vyvedena z domu v průvodu s písněmi a pochodněmi, stejně tak, jako nebožtík.⁴⁵

Po pohřbu následovala hostina a osm dní po té následovala „oběť osmého dne“ a smuteční období končilo devátý den další hostinou. „Dny veřejného smutku se konaly každoročně a byly nazývány Parentalia a Feralia.“⁴⁶

V určitých dnech v roce např. při nějakém výročí, se pozůstalí scházeli u hrobů a zdobili je květinami, hojně nosili jídlo a pití (mléko a víno) a někdy také zmíněné zvířecí oběti, a to vše výhradně pro zemřelého. Bylo nesmírnou opovržeností živého člověka se dotknout potravy pro nebožtíka. V Římě měl každý hrob dokonce vlastní kuchyň pro mrtvého zvanou *culina*.⁴⁷

2.1.3. Znečištění

Smrt byla pro Římany nečistá kulturně i nábožensky a ovlivňovalo to do značné míry jejich život. Znečištění trvalo po celou truchlící dobu a poté bylo nutno podstoupit proces očištění. Tehdy věřili, že má smrt negativní vliv na mezilidské vztahy i na vztahy lidí k bohům, dokonce způsobuje narušení občanských funkcí. Ti, kteří byli znečištěni, nemohli legálně vykonávat určité veřejné funkce. Důležité bylo, aby například kněz, nebo jiní duchovní a vykonavatelé i jiných veřejných funkcí nebyli kontaminováni kontaktem s mrtvým. Znečištění je způsobeno dotykem a v případě duchovních i nepřímým kontaktem, pohledem na mrtvé tělo. Některé filozofické skupiny věřily, že fazole

---

⁴⁴ De Coulanges, *Antická obec ...*, 16-17.

⁴⁵ Hitch, *From Birth to Death...*, 6.

⁴⁶ Unger a Malina ed., *Panorama biologické a sociokulturní antropologie ...*, 22.

⁴⁷ De Coulanges, *Antická obec ...*, 18-19.

jsou domovem mrtvých a tak je kněží nemohli jíst, dotýkat se jich, dokonce se o nich nesměli ani zmiňovat.⁴⁸ Papežské zákony však povolovaly jisté výjimky jako například úmrtí v domě občanských důstojníků nebo v domě kněží. Úmrtí dětí před pubertou, nebylo považováno za takové, které způsobí znečištění, pokud bylo tělo během noci pohřbeno nebo zpopelněno. V dobách války mohli být příslušní důstojníci zákonem zbaveni znečištění. Znamenalo to také to, že lidé zaměstnaní v pohřebním průmyslu a popravčí, byli trvale znečištěni a museli žít v izolaci. Takovéto znečištění bylo od počátku založeno na náboženské víře, ale také především na pragmatických úvahách, z hlediska hygieny. Postupem času nebyla nařízení tak přísně uplatňována a byla nahrazena jinými opatřeními. Na konci 2 stol. n. l. byla tato představa oslabena výrazněji.⁴⁹

Zákonem byl dán očistný rituál, který působil proti znečištění smrtí, který se taktéž od 2. stol. n. l. nepoužíval. Bylo velmi důležité dodržovat předpisy. Pohřební jídlo mělo být konzumováno u hrobu a potraviny určené mrtvému nesměly být konzumovány. Často se ale stávalo, že chudí potulní lidé potraviny určené pro mrtvého zkonzumovali, což bylo velmi závažné z hlediska znečištění smrtí.

Každý, kdo se účastnil pohřbu, musel být téhož dne očištěn. Očistný rituál vyžadoval, aby zúčastnění překročili oheň a byli pokropeni vodou z vavřínových větví. Dům byl zameten zvláštním koštětem. Následovalo zmíněné období smutku ukončené devátým dnem, kdy byli osvobozeni duchové zemřelých.⁵⁰

Zamyslíme-li se nad tím, tak je zajímavé, jak duchovenstvo bylo znečištěno smrtí pouze pohledem na ni, zatímco běžní občané sledovali krvavé sporty v arénách nebo byli diváky veřejných poprav. Popravčí dokonce museli žít zcela izolovaně od všech občanů

---

⁴⁸ Francois Retief a Louise Cilliers, „Burial customs and the pollution of death in ancient Rome: procedures and paradoxes“ [online], *Acta Theologica* 7, 2005, 128-146 [8. 4. 2020], 129.

⁴⁹ Retief a Cilliers, *Acta Theologica* ..., 130.

⁵⁰ Retief a Cilliers, *Acta Theologica* ..., 141.

2.1.4. Mrtví

Římané, ale i Řekové, považovali mrtvé za svaté a povinností bylo se o ně řádně postarat. V podstatě byli bráni jako bohové ať už dobří nebo špatní, podle jejich pozemských vlastností.⁵¹ Hroby byly jejich chrámy. Římané je nazývali bozi Mánové. Na hroby se pak psaly nápisy *Dis manibus*, což znamená něco jako *duším zemřelým*, nebo *podsvětnímu božstvu*. Před hrobem pak byl oltář určen pro oběti. V Manuově Zákoníku⁵² se píše, že tento systém náboženských přesvědčení a rituálů byl nejstarší všech dob. Jak v Indii, tak v Řecku i Římě panovaly totožné názory, a sice že přestat mrtvým nosit ke hrobům pokrmu, znamená to, že mrtví začnou vystupovat z hrobů a začnou je trestat např. nemocemi, nebo neúrodnou půdou. Teprve když mrtvý dostal své pokrmu, dostal znovu klidu.⁵³

2.1.5. Hroby, náhrobky, katakomby

Pohřbívalo se podél cest a na soukromých pozemcích. K ozdobě hrobů se vytvářely náhrobky různých typů od náhrobní desky, přes sloupy, oltáře a kaple až po chrámy. Součástí náhrobku byl i nápis se jménem zemřelé osoby a dalšími údaji jako např. věk, hodnosti, verše oslavující jeho vlastnosti, atd.⁵⁴ Na náhrobcích se objevovala plastická vyobrazení zesnulého a oltáře. Byla budována kolumbária (hrobové prostory s výklenky), kam se ukládaly ostatky spálených těl. Někteří se však pohřbívali nespálení na společných pohřebištích a to otroci a chudina, jak je uvedeno výše. Postupem času však Římané od spalování upouštěli a v 2. stol. n. l. převažovalo pohřbívání nespálených těl. Tělo se vložilo do hrobu, jež byl pokryt kamennými či keramickými deskami a následně zasypán zeminou a někdy tělo nejprve před zasypáním vkládaly do zdobeného sarkofágu. Křesťané pro zesulé

---

⁵¹ srov. Vutiras, „*Dead or Alive?*“ ..., 3, 4.

⁵² Starý indický text, napsaný v sanskrtu a obsahující souhrn bráhmanské moudrosti, včetně právních předpisů a životních rad. Je velmi zajímavé, jak Řecké a Římské náboženství bylo spjata a v mnoho věcech si podobno s Indií.

⁵³ De Coulanges, *Antická obec* ..., 22-23.

⁵⁴ Groh, *Život v antickém Římě* ..., 182.

zřizovali katakomby a na náhrobní desky tesali jméno zemřelého a později přidali nápis „, Odpočívej v pokoji“. Byly nalezeny také rytiny holubice, kotvy, lampy či ryby. Katakomby se rozšířily nejvíce ve 3. a 4. stol. a nejznámější jsou Kalixtovy katakomby v Římě, které jsou asi 10 km dlouhé, a je zde 170 000 hrobů. Za vlády císaře Konstantina se katakomby staly poutními místy a začalo se pohřbívat pod povrch země.⁵⁵

V malých městech a provinciích se rituály lišily dle tamní tradice. Převažovaly žárové hroby, a jak již bylo řečeno, od 2. stol. se objevovaly sarkofágy s nespálenými těly.

2.1.6. Typy hrobů a přídavek

Co se týče spalování, tak jen zřídka se objevovaly popelnicové hroby typu ustrina, tzn., obsahovaly spálené kosti nebožtíka a zbytek těla byl zpopelněn na jiném místě.

Dalším typem byly hroby, kam se ukládaly spálené zbytky hranice. Pozůstatky těla včetně dalších předmětů byly uloženy do jedné jámy nebo se spálené tělo pohřbilo zvlášť a zvlášť zbylé předměty jako např. keramické nádoby, sklo, uhlíky, atd. Tyto zbytky předmětů byly uloženy do tzv. popelové jámy, která se ale nedala považovat za hrob.

Poslední typ hrobů se nazývá bustum, jenž je výše krátce zmíněn, a v tomto případě se nebožtík spálil a pohřbil se všemi předměty na jednom místě do velké jámy.⁵⁶

Ve všech hrobech se nachází kromě těla ostatní předměty tzv. přídávky. Rozlišovaly se primární a sekundární. Primárními se rozumí vše, co bylo spáleno s tělem na hranici např. kusy oděvu. Sekundární přídávky jsou všechny předměty, které byly do hrobu přidány až po kremaci např. dary. Pro pozdější pohřbívání kdy už se těla nespalovala, používali Římané sarkofágy zhotovené z kamene nebo z olova.

2.1.7. Poškození hrobu a sankce

---

⁵⁵ Unger a Malina ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie ...*, 23.

⁵⁶ Unger a Malina ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie ...*, 24.

Ohrazený rodinný hrob byl chápán jako dům mrtvých a jeho poškození se tvrdě trestalo^{.57} V Nazaretu v Izraeli se našel nápis s nařízením císaře Tiberia nebo Claudia, kde si císař vysloveně přeje, aby hrobky zůstaly neporušeny a pokud hrobku někdo jakkoli poruší a vznikne obvinění, nařizuje soudní řízení a viník má dostat „*hrdelní trest*“.

Unger s Malinou dále poznamenávají, že „varováním před zneuctěním hrobu býval i nápis HMDMA (Huic monumento dolus malus abesto – Tento hrob budiž ušetřen jakéhokoli zlého zásahu)“^{.58} Dle Plinia, předměty, jež byly určeny k pohřbu, měly být spáleny s mrtvolou, jinak se to mohlo chápat jako zpronevěra peněz určených k pohřbu, což se trestalo.⁵⁹

De Coulanges uvádí, že trest, mohl člověka stihnout i za neprovedení pohřbu. Lidé neměli strach ze smrti jako takové, nýbrž z toho, že jejich tělo nebude pohřbeno.⁶⁰

2.1.8. Příklady germánských pohřebišť

V Ungerově a Malinově knize jsou uvedeny konkrétní příklady ze současného Německa (tehdejší provincie Germánie). První je z Wölfersheimu, kde se pohřebiště nacházelo 12 m od hlavní cesty. „Nejvýrazněji se na pohřebišti projeví tři stavby kruhového půdorysu o průměru 5 až 6 m postavené z kamene na maltu. Uvnitř dvou z nich se našly ostatky nebožtíka spáleného na zvláštní hranici a v jednom i doklady hrobu typu bustum. Na vydlážděné ploše se objevil též zbytek kamenného oltáře na půdorysu 2,6x2 m a v okolí dalších 12 žárových hrobů“^{.61} Další příklad je taktéž z Německa poblíž Wehringenu, „kde u původní cesty leželo pět pozůstatků po kamenných monumentech obsahujících žárové hroby. Obzvláště bohatý pohřeb ženy z doby kolem

---

⁵⁷ Unger a Malina ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie ...*, 22.

⁵⁸ Unger a Malina ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie ...*, 22.

⁵⁹ Plinius, C. Secundus Starší, *Kapitoly o přírodě*, trans. František Němeček, Praha: Svoboda 1973. 100-101.

⁶⁰ De Coulanges, *Antická obec ...*, 16-17.

⁶¹ Unger a Malina ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie ...*, 25.

roku 200 spočíval v tumulu kruhového půdorysu o průměru více než 11 m. Centrální hrob obsahoval skleněnou urnu s olověným víkem a množství milodarů. Podstatnou část milodarů tvořila výbava pro tři skupiny lidí během hostiny (skládací stolky, garnitury pro umývání rukou, džbány na víno, konvice, nápojové a servírovací soupravy a další věci); našel se i kalamář, ale žádné šperky a předměty související s oblékáním. Vedle žárových pohřbů se v areálu pohřebiště našly i hroby kostrové, mimo jiné i hrob lékaře, muže který se dožil úctyhodných sedmdesáti let a do záhrobí odcházel vybaven lékařskými nástroji.⁶²

Na těchto dvou příkladech je velmi dobře patrné, které typy hrobů byly v praxi nejběžnější a jakým způsobem se lidé pohřbívali a že spolu s nimi byly pohřbívány věci, které danou osobu charakterizovaly, nebo věci, které byly pro danou osobu důležité, ke kterým měla nějakou citovou vazbu, či profesní nástroje.

2.2. Řecko

Nyní vraťme o několik století nazpět do období archaického Řecka zhruba do 8. st. př. n. l. Je nutno podotknout, že pohřební tradice, rituály a zvyky se od Římanů příliš značně nelišily obzvláště od 2. st. př. n. l., kdy se Řecko stalo součástí Říše římské. Proto se v této kapitole pokusím stručně shrnout to, co jsme již viděli v kapitole předchozí, některé informace zopakovat a vyzdvihnout případné rozdíly.

2.2.1. Pohřeb

Pohřbívání do země pravděpodobně Řekové poznali až na Krétě, před příchodem do Řecka pohřbívali žehem.⁶³ Hranice se zapalovaly večer a nechaly se hořet přes noc. Druhý den se pozůstatky posbíraly a uložily do hrobu. Spolu s těly se spalovala zvířata jako ovce a krávy, dále různé předměty, které měl nebožtík v oblibě, nebo různé nástroje. S příchodem Platónovy filozofie se těla spalovala z toho důvodu, aby

---

⁶² Unger a Malina ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie ...*, 25.

⁶³ Hošek, *Náboženství antického Řecka ...*, 47-48.

mohla duše vystoupat do světa idejí. Jejich náboženská představa o posmrtném životě se měnila, což byl zřejmě také důvod, proč pohřbívání předků změnili a kolem 2. stol. se těla spalovat přestala a pohřbívána se rovnou do země. Věřili, že je duše po smrti člověka vážena na vahách osudu, které prozradí pravdu. Do hrobu byly s tělem proto dávány malinké váhy, které byly na základě archeologických výzkumů nalezeny na Knóssu, Krétě a na Peloponésském poloostrově. Toto vážení duší pochází pravděpodobně z Kréty, protože malé váhy, které se přikládají do hrobů, bývají ozdobené motýlem, což je symbol duše právě na Krétě.⁶⁴ Rakve se objevovaly až později a to kamenné či dřevěné.

Obstarat pohřeb byla povinnost rodiny. Zprvu se hroby přikrývaly kamenem a později se stavěly náhrobky tzv. sarkofágy s vytesanými nápisy se jménem nebožtíka a někdy i texty týkající se posmrtného života. Na sarkofázích se objevovaly i sochy s podobiznami pohřbených. Do úst zemřelým byla vkládána mince zvaná obolus pro převozníka Chárona, aby je převezl přes řeku zapomnění do Hádovy říše. Kromě mince obdržel nebožtík medový koláč pro zklidnění psa Kerbera hlídajícího vchod do podsvětí. Pohřbu se však mohla zúčastnit jen rodina a cizinec byl vykázán. Mrtvý podle Řeků přijímal oběti pouze od blízkých příbuzných.⁶⁵ Stejně jako v Římě se při výročích konaly rodinné sešlosti u hrobu, zdobil se květinami a chystaly se pokrmy a nosilo víno a mléko pro nebožtíka. Pro zvířecí oběti měli Řekové u hrobu vyhrazené místo, kde je následně i uvařili.⁶⁶

O uctívání mrtvých zde již byla také řeč v předešlé kapitole, rozdílem je pouze pojmenování mrtvých bohů. Římané je nazývali tedy Mánové a Řekové mrtvé duše pojmenovali *démoni* nebo *héroové*, podle špatných nebo dobrých skutků.⁶⁷

---

⁶⁴ Hošek, *Náboženství antického Řecka ...*, 47-48.

⁶⁵ De Coulanges, *Antická obec ...*, 34.

⁶⁶ De Coulanges, *Antická obec ...*, 18-19.

⁶⁷ De Coulanges, *Antická obec ...*, 22-23.

Patriaizein (lat. *parentare*) – pojem, který používali Řekové pro označení kultu mrtvých, a znamenal to, že se každý modlil pouze ke svým otcům. Bylo povinností syna se postarat o otcův pohřeb a všechny okolnosti s tím spjaté. Pokud by syn toto zanedbal, bylo to bráno jako „otcovražda“ jež se umocnila počtem předků. Řádným postaráním se o obřad a rituály si rodina vysloužila ochranu a pomoc od zemřelého předka.

Život živých byl vlastně v jakési harmonii s životem mrtvých. Pozůstalí nosili pohřební jídla ke hrobům a starali se o ně a mrtví zas živým pomáhali a chránili je. V každé rodině byl společný hrob, kde však nesměl být pohřben nikdo, kdo nebyl členem rodu.

2.2.2. (Ne)pohřbení

Tato pasáž se bude věnovat mrtvým, kterým nebyl dopřán důstojný pohřeb, ať už v důsledku potrestání za zločin, nebo z důvodu sebevražd, či nechtěných dětí.

Největším trestem bylo pro Řeky nebýt důstojně pohřben po smrti. Využívalo se toho tedy k potrestání zločinců (sebevrahů, lupičů chrámů, zrádců a pirátů). Například chrámovým lupičům byl odepřen pohřeb vhozením mrtvoly do moře. Nebo se mrtvoly házely za hranice městského státu jako u případu sebevrahů. Linndenlauf uvádí, že dle Platóna by měli být sebevrazi potrestáni za nedostatek mužnosti a měli by být pohřbeni v osamělém a neoznačeném hrobu, který spadá mimo uspořádaný sociální svět.⁶⁸ Vrhání do moře je známo zejména z mytologie, kdy moře bylo považováno za místo bez návratu. Chrámoví lupiči a sebevrazi byli bráni jako provinilci zvláště ohavní vůči komunitě. Další způsob symbolického ponížení zločinců spočíval ve vystavení mrtvoly jako mršiny zvířatům („mrchožroutům“). Tento trest lze připodobnit předešlým dvěma tím, že lidské tělo v podstatě „prostě zmizelo“, bylo „recyklováno“ zvířaty, moře ho zas navždy

---

⁶⁸ Platón, *Zákony*, trans. prof. dr. František Novotný, Praha: Československá akademie věd 1961.

pohltilo.⁶⁹ Ponechání osudu a vystavení těmto „mrchožroutům“ byli například i nechtění novorozenci. Byli opuštěni z mnoha důvodů. Ze zdravotního postižení, nezákonného sexu, strachu z otce, že nad ním může získat moc, a hospodářské situace rodičů. Primárně byli ponecháni na pusté krajině nebo na kopcích. Ve Spartě se vrhávali do propasti. Ponecháním dítěte v pustině, mohl dotyčný umožnit někomu jinému, aby si dítě vzal, když ho sám mít nemohl.

Lidské ostatky byly nalezeny i v různých rozbitých keramických nádobách určených k recyklaci, což naznačuje, že se s těly zacházelo i jako s odpadem. Mnoho dětských ostatků bylo nalezeno v různých typech nádob, například v amforách, pithech, hydriách, ale i ve včelích úlech nebo v odpadních stokách.

Není však zřejmé, zda toto zacházení bylo důsledkem neopatrnosti a nehody při likvidaci a těchto nádob, protože není jasné, zda tyto nádoby tehdy všichni považovali za dočasně pohřební a za zbytečnou keramiku – odpad. Zejména amfory nebyly považovány pro všechny za zbytečné, protože se v nich skladovalo víno, med a jiné potraviny.

Nálezy kostí v rozbitých nádobách jsou tedy nejvíce přesvědčujícím příkladem náhodné likvidace mrtvých.⁷⁰

2.2.3. Věštění

Věštba, jako jediný způsob poskytující odpovědi na určité otázky byla populární i ve starověku.

Mrtvá duše je stále svázána se světem živých a může se do něho z podsvětí vracet. Zakládá se na tom věštění, které poskytují nebožtíci živým ve speciálních věštírnách na odlehlých místech, zpravidla jámy v zemi, kde patrně ony mrtvé duše vstupují na svět živých a zase se odtud vracejí zpět do podsvětí. Tyto věštírny se nazývají *psychopompeion*, doslovně *vypouštědlo duší*. Nejznámější věštírna se

---

⁶⁹ Astrid Linndenlauf, „Thrown Away Like Rubbish – Disposal of the Dead in Ancient Greece“ [online], *Papers from the Institute of Archeology* 12, 2001, 86-99 [25. 3. 2020].

⁷⁰ Linndenlauf, *Papers from the Institute of Archeology* ..., 86-99.

nacházela na jihu Peloponnésu v Tainarosu. Toto věštění bylo více oblíbené v Římě než v Řecku a uznávali jej ještě novoplatonici.^{71 72}

2.2.4. Duchové

V podstatě každá zemřelá duše se mohla vrátit na svět živých. Zpravidla se ale vracely ty, které neměly řádný pohřeb spojený s rituály, zemřeli příliš brzy nebo násilnou smrtí. Takovéto zbloudilé duše způsobovaly neštěstí na zemi lidem, kteří byli odpovědní za jejich neklidný posmrtný život. Existovaly prostředky k odvrácení duchů, například se vyráběly trnité věnce z rostliny zvané *rhamnus*, které se pak zavěsily na dveře a do oken ve víře, že to zabrání duchům vstoupit do domu. V některých částech Řecka se konaly každoroční festivaly, kdy lidé zvali duchy zpět na zem a snažili se s nimi dobře vycházet. Pointou těchto festivalů bylo, že pokud duchové byli spokojeni s touto extra pozorností od lidí, byl na zemi zachován klid. Lidé ale měli zvláštní opatření pro korigování duchů během jejich pobytu s živými.

Někdy byli duchové užiteční. Existovali specialisté, kteří věděli, jak vytvořit olovené „prokleté“ destičky s vyrytým textem, který nutil duchy, aby se vrátili do země živých a plnili příkazy. Obvykle tento specialista jménem platícího klienta přikázal duchovi, aby na někoho zaútočil. Duch by mohl být obviněn z ukládání nespavosti na ženu, kterou klient miloval, například v naději, že by se podvolila jeho požadavkům. Duchové se těchto aktivit obávali a bylo jim absolutně nepříjemné, když je někdo povolával na zem. Většinou se ale povolávali ti duchové, kteří se do podsvětí nedostali a bloudili na okraji řeky Styx kvůli své násilné nebo předčasné smrti, nebo proto, že nebyli řádně pohřbeni. Byli tedy pro lidi snadněji dostupní. Specialisté, kteří měli v rukou mocné destičky, duchovi mohli slíbit také to, že pokud bude spolupracovat, už pak nebude obtěžován. Duchové mrtvých hrdinů byli považováni za silnější oproti obyčejným duchům. Pomáhali

---

⁷¹ De Coulanges, *Antická obec ...*, 47,48.

⁷² srov. Vutiras, „*Dead or Alive?*“..., 9.

například ženám počít nebo svým rodným městům v čase válek a také dávali prorocké rady.^{73 74}

2.2.5. Hroby

Hroby bývávaly na pozemku rodiny v dohlednu vchodových dveří, aby se pokaždé potomci střetli se svým předkem.⁷⁵ Hrobů se nesměla dotknout lidská noha a ten, kdo to porušil, byl poskvrněn a byl nucen se očistit, neboť toto místo bylo posvátné.⁷⁶

Pro Mykény byly typické jámovité hroby i kopulovité hroby. Co se týče vládců v Mykénách, tak jejich postavení se odráží právě v pohřbívání. Byli ukládáni do zdí kopulovitých hrobek (tholos) bez výzdoby a výmalby uvnitř. Ti méně významní členové rodu, který vládl, byli pohřbíváni do podzemních šachet a označeni náhrobním kamenem neboli stélou.⁷⁷

Ve Spartě bylo typické mrtvé tělo nést na štítu a pohřbít uvnitř města a přílišná pompéznost byla zákonem zakázána.

Naopak v Athénách byly pohřby velice slavnostní záležitost kdy příbuzní a přátelé šli v černém šatu průvodem spolu s naříkajícími ženami, hudebníky, hrobníkem, občas i s řečníkem. V den smrti ještě před pohřbením, bylo nebožtíkovo jméno třikrát zvoláno v okruhu nejbližší rodiny a po té mu byly zatlačeny oči a zakryt obličej. O vkládání mince do úst a o medovém koláči již byla řeč dříve. Dům byl ozdoben cypřišem a ratolestí. Následovala pohřební hostina a slavnost a po úplném skončení pohřbu musel být dům důkladně vyčištěn.

---

⁷³ J. Bruce Long, *The land of the dead, Preparing for the afterlife, Ghosts* in: Encyclopedia of Religion, Detroit: Macmillan Reference USA 2005. ISBN 0-02-865997-X. 165.

⁷⁴ srov. Vutiras, „*Dead or Alive?*“ ..., 6.

⁷⁵ De Coulanges, *Antická obec* ..., 57.

⁷⁶ Radislav Hošek, *Náboženství antického Řecka*, Praha: Vyšehrad 2004. ISBN 80-7021-513-X. 47-48.

⁷⁷ Hošek, *Náboženství antického Řecka* ..., 47-48.

V Athénách bylo zvykem mít svůj soukromý hrob, ale společná pohřebiště byla rovněž k dispozici.⁷⁸

Všechny rituály a obřady byly prováděné v úzkém kruhu rodiny, nikdy ne na veřejnosti. V každé jednotlivé rodině, rituály vypadaly jinak a každá rodina měla své bohy. Učitelem byl vždy otec, který všemu učil svého syna a ten pak zas svého syna. V Řecku a Římě totiž panoval názor a přesvědčení, že rozmnožování náleží pouze mužům a tak byly ženy z těchto rituálů poněkud „odstrčeny“ a účastnily se jich pouze prostřednictvím otce či manžela. Rituály byly pro danou rodinu posvátné a bylo zakázáno je odhalovat komukoli jinému než členům rodiny.⁷⁹

Před tím, než začali lidé uctívat řecké bohy, Dia atp., uctívali mrtvé, protože z nich měli strach, modlili se k nim. Uctívali mrtvé a považovali je za božské proto, že je přivedli na svět. Smrt je tím, co člověka přimělo přemýšlet o něčem, co ho přesahuje, o jakémsi transcendentnu, co je asi po smrti.⁸⁰

Následující kapitola bude věnována vybraným archeologickým nálezům, které nám doloží pozoruhodná fakta o pohřebních rituálech a zvycích výše zmíněných.

---

⁷⁸ F. J. Kunc, *Od počátku až do skonání světa*, Praha: Pieta 1938. 18-20.

⁷⁹ De Coulanges, *Antická obec ...*, 38-39.

⁸⁰ De Coulanges, *Antická obec ...*, 24, 37.

3. Pohřbívání a posmrtný život prizmatem archeologických nálezů: vybrané příklady

Tato kapitola se bude věnovat několika archeologickým nálezům především z doby mykénské, protože právě z těchto nálezů jsou nejlépe patrné praktiky spojené s náboženstvím, je zde nejlépe vidět, jak byly rituály „bohaté“, jak lidé viděli své mrtvé a jak s nimi zacházeli oproti dnešku.

Připomeňme si, že v těchto dobách ještě spalování běžné nebylo a pohřbívalo se uložením těla rovnou do země, tzv. kostrový pohřeb. Nalezly se ale mykénské hroby, kde bylo evidentní, že oběti jako zvířata a dary byly při pohřbu spáleny. To proto, že Řekové před příchodem do Řecka znali spalování, ale pohřeb do země přejali z minojské kultury.⁸¹ Archeologické nálezy ukazují, že v submykénské době v Athénách se těla již spalovala, zatímco na území Argolidy v Tirynthu (na východě Peloponésu) byla těla pohřbívána kostrovým pohřbem.

Nálezy z let 1953 a 1955 z mykénského hřbitova, který se nachází u attické osady Perati však ukazují, že i přes převládající pohřby do země byly nalezeny čtyři osoby, které byly spáleny. Tyto spálené ostatky byly uloženy v hrobech, kde byla již kostrově pohřbená těla. Ostatky z jednoho těla byly uloženy v malé keramické nádobě. Tyto hroby se datují do třetího a zároveň posledního mykénského období.

Hejnic píše o dalším archeologickém nálezu z roku 1955, který objevil Spyridon Marinatos v Messénii v oblasti mezi Nestorovým palácem v Pylu a mořským pobřežím. Jedná se o hroby, které byly sice porušeny, ale v jednom byla nalezena jáma s ostatky dvou žen, které byly zpopelněny. Pravděpodobně to byly ženy z vyšší vrstvy společnosti,

---

⁸¹ Josef Hejnic, „Homérské pohřby a novější archeologické nálezy.“ *Listy Filologické* 85/1, 1962, 41–50.

protože spolu s nimi byly v hrobě bohaté dary. Hejnic uvádí, že se jedná o nejstarší a nejzachovalejší doklad, podle kterého je zřejmé, že se v mykénských dobách pohřbívalo spalováním. Pohřeb je datován kolem roku 1300 př. n. l.⁸²

Dále je třeba zmínit nálezy v Tróji, protože ve střední době bronzové měla s Řeckem těsné vztahy a na obou místech tato doba započala současně. Dle dosavadních výzkumů Řecko ve střední době bronzové i v době mykénské pohřbívalo do země. V Tróji to ale bylo zcela opačně. Američtí archeologové našli na místě, kde se v době helénistické a římské rozkládala Trója pohřebiště „o délce asi 50 metrů a šířce 15-20 metrů“. ⁸³ „Pohřebiště se rozkládalo jen asi 50-60 cm pod povrchem a prozrazovalo je množství střepin“. ⁸⁴ Pohřebiště se datuje na počátek střední doby bronzové, konkrétněji 14. nebo počátek 13. st. př. n. l. a to podle nalezené keramiky. „ Všechny pohřby uložené v této nekropoli byly zpopelněny“ a uloženy nejčastěji v širokých otevřených nádobách. ⁸⁵ V menších skupinách nebo jednotlivě nádoby s ostatky ležely v zemi v jámách. Tento hrob je záhadou, protože američtí archeologové nedokázali určit, odkdy a odkud se spalování v Tróji objevilo. Ze střední doby bronzové se v Tróji našlo jen několik dětských pohřbů typických pro tuto dobu tj. kostrových pohřbů. ⁸⁶

Nyní se budeme věnovat případu, kdy američtí archeologové objevili a odkryli hrob 3 500 let starý na jihozápadním pobřeží Řecka nedaleko Nestorova paláce v Pylu. Vedoucí týmu byli manželé působící na univerzitě v Cincinnati v Ohio. Původní místo, kde archeologové chtěli provádět výzkum, bylo byrokraty zamítnuto a tak se zklamaní přesunuli jinam, kde měli výzkum povolen. Po vyčištění terénu našli několik

---

⁸²Hejnic, *“Homérské pohřby a novější archeologické nálezy.”*... 42.

⁸³ Hejnic, *“Homérské pohřby a novější archeologické nálezy.”*... 42.

⁸⁴ Hejnic, *“Homérské pohřby a novější archeologické nálezy.”*... 43.

⁸⁵ Hejnic, *“Homérské pohřby a novější archeologické nálezy.”*... 43.

⁸⁶ Hejnic, *“Homérské pohřby a novější archeologické nálezy.”*... 43.

kamenů a pod nimi jámu, ale neměli prozatím žádný důkaz, že se jedná o prastarý nález. Při očišťování kamenné desky, jeden z členů týmu uviděl „zelený záblesk“, bronz. Ihned byli přivoláni vedoucí týmu. Jednalo se skutečně o hrob, protože uvnitř našli téměř neporušenou kostru malé ženy zhruba 50letou s bronzovými náušnicemi. V dalších šesti měsících našli bronzové pánve, zbraně a brnění. Dále vzácnější předměty jako např. zlaté a stříbrné poháry, korále z ametystu a jantaru, kamenné pečetě s vyrytými ornamenty a čtyři zlaté prsteny.⁸⁷

Vědci však našli ještě jeden hrob, a sice válečný hrob. Vykopali velké množství cenných artefaktů ze zlata a ametystu, šperky, poháry, dokonce byli domluveni s ministerstvem, že obzvláště cenné předměty udrží v tajnosti. Na konci jejich sezóny objevili kostru válečného muže, který měl mezi nohama zdobenou desku vyrobenou ze slonoviny s motivem griffina⁸⁸. Dali mu tedy přezdívku „griffin warrior“. Na zbytcích z válečnickovi zbroje identifikovali také slonovinu, bronz a v helmě kančí kel. Dále odhalili bronzovou dýku, nůž s velkou čtvercovou čepelí a velký bronzový meč, který měl rukojeť zdobenou zlatem. Dále se našly hřebeny, což naznačuje, že měl dlouhé vlasy. Pozoruhodné je, že se v hrobě nenalezly žádné keramické artefakty, přestože v okolní půdě hrobu ano, dokonce hrnčířské haly, které odpovídají zhruba roku 1500-1450 př. n. l. Z toho bylo odvozeno, že válečník žil v době těsně před stavbami mykénských paláců včetně Nestorova paláce. Na rozdíl od starodávných hrobů v Mykénách i jinde, kde je obsah hrobů z různých časových období, je hrob v Pylosu kompletně nenarušený a obsah patřil jedné osobě. Zbraně válečníka byly umístěny u levé strany těla, zatímco šperky na pravé straně, z čehož plyne, že byly předměty v hrobě uspořádány úmyslně.

---

⁸⁷ Jo Marchant, „This 3,500-Year-Old Greek Tomb Upended What We Thought We Knew About the Roots of Western Civilization“, *Smithsonian Magazine*, [online], <https://www.smithsonianmag.com/history/golden-warrior-greek-tomb-exposes-roots-western-civilization-180961441/>, [30. 3. 2020].

⁸⁸ Legendární zvíře, které má hlavu a křídla orla, tělo, nohy a ocas lva, někdy se vyobrazuje s předními nohama jako s drápy orla. Tito tvorové byli známí tím, že sčezili poklady.

Jeden z vedoucích tohoto archeologického týmu podotýká, že dle nalezených artefaktů okolo Nestorského paláce je možno doložit smíchání minojské a mykénské kultury a že řecká kultura se nepřenášela z generace na generaci, ale že mykénská, první civilizace přijala mnoho různých tradic.⁸⁹

Tyto nálezy, nám dokazují již výše popsané pohřební praktiky a rituály ve starověkém Řecku a Římě.

---

⁸⁹ Jo Marchant, „This 3,500-Year-Old Greek Tomb Upended What We Thought We Knew About the Roots of Western Civilization“, Smithsonian Magazine, [online], <https://www.smithsonianmag.com/history/golden-warrior-greek-tomb-exposes-roots-western-civilization-180961441/>, [30. 3. 2020].

4. Pohřbívání v současné době v oblastech Řecka a Itálie

Poslední kapitola je věnována pohřbívání v Řecku a Itálii v současné době pro porovnání se starověkem. Samozřejmě s vývojem civilizace se mnohé změnilo, ale ještě relativně do nedávné doby byly pohřby spalováním církví zakázány.

4.1. Řecko

V současné době čelí Řekové nemalému problému. Ještě před několika lety byla kremace, neboli spalování v Řecku zakázána ortodoxní církví, což postupně vedlo ke značnému nedostatku míst, kam své blízké ukládat.

Řecký arcibiskup Anthimos ze Soluně tvrdí, že tělo se spálením proměňuje v „nicotu“, tudíž ho pravoslavná církev odmítala. Bylo třeba jednat a zákon o povolení kremace byl schválen v roce 2006, ale krematorium se nepodařilo postavit především kvůli odporu ze strany církve.

Podle dřívějších pravidel se krematoria měla stavět na hřbitovech, ale bylo to zcela nemožné kvůli nedostatku místa. Lidé měli pronajmát místo na hřbitově na tři roky a poté tělo museli exhumovat a pozůstatky uložit v kostnici. Kremace byla také možná, ale dala se provést pouze v jiné zemi, nejbliže v Bulharsku.

Teprve v roce 2017 řecké právo umožnilo soukromníkům stavět krematoria, pokud se budou nacházet v mimoměstských oblastech a v roce 2018 vzniklo první a jediné řecké krematorium, The Ritsona crematorium, které je tedy v soukromém vlastnictví Antonise Alakiotise, který poskytuje kremační služby v Ritsoně, zhruba 2 hodiny od centra Athén. V zadní části se nachází růžová zahrada pro rozptýlení nebo pohřbení popela.

Současné procento Řeků, kteří se rozhodnou pro kremaci na pohřbu, je pouze 1-1,5%, ale s novým krematoriem se očekává, že tento počet dosáhne v prvních pěti letech nejméně 5%, uvedl Alakiotis podle Mezinárodní kremační společnosti. Toto číslo je velké, vezmeme-li v úvahu převahu pravoslavného křesťanství v Řecku.

Duchovenstvo je však stále proti kremaci a tvrdí, že pokud se člověk pro kremaci rozhodne, už mu nebudou poskytnuty žádné služby v kostele.

Alakiotis věří, že církev brzy změní názor. "Navzdory odvážné a agresivní povaze církevních prohlášení je zde umírněnost a smysl pro rozum." Církev je flexibilní a má velkou přizpůsobivost. Proto přežili 2 000 let, " uvedl.⁹⁰

4.2. Itálie

V Itálii s kremací začali zhruba o půl druhého století dříve, protože první krematorium bylo postaveno v roce 1876 v Miláně. Nese název Il tempio crematorio nel Cimitero Monumentale di Milano (The Crematorium Temple in The Monumental Cemetery in Milan).

Vůbec první kremační pec, která dokáže vyvinout takový žár, aby spálila lidské tělo, byla vynalezena třemi italskými vynálezci. Pracovali nezávisle na sobě, až ji zdokonalil italský vědec profesor Brunetti. V roce 1873 byla na výstavě ve Vídni.

Když se podíváme do historie, tak je známo, že za císaře Konstantina během roku 400, římskokatolická církev zcela zakázala spalování, protože lidské tělo bylo posvátné. Až teprve v roce 1963 byl na druhém vatikánském koncilu odstraněn přísný zákaz kremace pro římskokatolickou církev.⁹¹

---

⁹⁰ Avriia Kosmaidou, „Greece's first and only crematorium opens despite pushback from the church“, Public Radio International, [online], <https://www.pri.org/stories/2019-12-27/greeces-first-and-only-crematorium-opens-despite-pushback-church>, [25. 3. 2020].

⁹¹ Todd Van Beck, „A history of cremation in the West: What, When and Where“ [online], *ICCF A Magazine*, 2012, 48-54 [25. 3. 2020].

V současné době je v Itálii více než 80% katolíků a tak je pohřbívání velmi podobné tradičním katolickým pohřbům. Římští katolíci věří, že se po smrti jejich duše ocitne v nebi, pekle nebo očistci. Věří, že život po smrti je jako další cesta, kdy duše stále vidí, slyší a cítí.⁹²

Tradiční rituální praktiky v Itálii byly založeny na lidovém přesvědčení, že pokud se rituál nedodrží, duch zesnulého se může vrátit aby „strašil“ živé. Zemřelí se pohřbívali s předměty, které jim byly blízké. Na jednom z dětských hřbitovů La Necropole dei Bambini, vědci objevili tu dětských ostatků zvířecí kosti, pravděpodobně domácích mazlíčků. Později byl kladen důraz na péči o tělo. Zesnulý byl nabalzamován, oděn do drahého oblečení a obklopen květinami.⁹³

Moderní italský pohřeb je společenská záležitost. Úmrtí musí být registrováno v místě bydliště zesnulého a někdy je nutné mít povolení k pohřbu. Ve středu města jsou vylepeny plakáty, které zvou na pohřeb celou komunitu přátel, známých a blízkých. V závislosti na městě se vyžadují povolení k vylepení plakátů. V tradiční italské rodině se koná hostina pro rodinu a přátele a v domě je připravený pokoj pro zesnulého, kde se s ním mohou všichni rozloučit. Uzavřená rakev je v Itálii vnímána jako tabu. Pro Italy je důležitý dotek a tak při rozloučení často líbají zesnulého na tvář nebo se dotknou ruky. Pohřební mše se koná v kostele a nakonec je tělo přesunuto na hřbitov. Bohaté kytice darované rodině jsou důležitým znakem úcty. Dále se truchlícím nosí dary, jak peněžité, tak materiální, ale je možno přinést i jídlo.⁹⁴

---

⁹² Klaudia Sekulska, „Italian Funerals: Traditions, Songs & What to Expect“, Cake, [online], <https://www.joincake.com/blog/italian-funeral/>, [25. 4. 2020].

⁹³ Klaudia Sekulska, „Italian Funerals: Traditions, Songs & What to Expect“, Cake, [online], <https://www.joincake.com/blog/italian-funeral/>, [25. 4. 2020].

⁹⁴ Klaudia Sekulska, „Italian Funerals: Traditions, Songs & What to Expect“, Cake, [online], <https://www.joincake.com/blog/italian-funeral/>, [25. 4. 2020].

Rovněž v Itálii se potýkají s nedostatkem míst k ukládání mrtvých a tak je i zde běžnější forma zpopelnění, která má ale svá omezení. Zpopelněné ostatky nelze rozptýlit, nesmí být uchovány v domě, ale na posvátném místě. Lze však ostatky vložit do urny a vhodit do moře.⁹⁵

---

⁹⁵ Klaudia Sekulska, „Italian Funerals: Traditions, Songs & What to Expect“, Cake, [online], <https://www.joincake.com/blog/italian-funeral/>, [25. 4. 2020].

Závěr

Na začátku práce jsme si dali za cíl popsat a porovnat pohřební rituály v Řecku a v Římě. Povedlo se nalézt rozdíly a především podobnosti mezi pohřebními praktikami starověkého Řecka a Říma. V první kapitole byly rozebrány mytologické představy Řeků a Římanů o podsvětí. Od těchto náboženských mytologických představ se totiž odvíjely způsoby pohřbívání, zacházení s mrtvými, oslavy, zvyky, atd. Řecko a Řím stojí u zrodu nejstarších náboženských představ se zásadním vlivem na evropskou civilizaci. Podle Řeků i Římanů žije duše pouze pod povrchem země, nikoli v jiném světě a je tak blízko lidem. Věřili, že do hrobu vkládají něco živého a prováděli rituály, přesto že se tělo někdy nenašlo, protože věřili, že pokud provedou rituál, bude duše odpočívat v pokoji a v klidu. Dodnes zachovaný nápis na náhrobcích „*Zde odpočívá...*“ pochází právě odtud. Pro představu podsvětí byly nevyhnutelné některé příběhy z mytologie, především o Hádrovi a jeho ženě. Dále byly pro tuto práci zvoleny příběhy o Orfeovi a Tantalovi. Kapitulu ukončovala krátká pasáž o představách mytologie v Římě, která byla zároveň porovnáním mezi Řeckem a Římem. Jak se zde ukázalo, co se týče podsvětí, tak Římané převzali většinu od Řeků. Jediný rozdíl je ve jménech bohů. Jména převzali Římané od Etrusků (kteří byli vzorem ostatně i pro Řecko, nejen ve jménech) a od Egyptanů.

V druhé kapitole byla popsána samotná praxe pohřbívání. Kapitola se nejprve věnovala Římu. Začalo se popisem způsobů pohřbívání, kdy ze samého počátku se pohřbívala těla nespálená (dle Plinia a Cicerona) a od 4. stol. př. n. l. se přešlo ke kremaci tj. spalování. Od druhé poloviny 3. stol. n. l. naopak znovu převládly pohřby do země, nespalováním, což setrvalo do roku 1963, kdy byl poprvé od dob starověku odstraněn přísný zákaz kremace pro římskokatolickou církev. Způsoby pohřbívání záležely na společenském postavení jedince. Dále zde byla věnována pozornost průběhu pohřbu jako takovému, kdy obstarání všeho potřebného kolem byla povinnost rodiny. I pokud se jednalo o

chudou rodinu nebo nemožnost vystrojit pohřeb, tak alespoň hrstí hlíny měl být nebožtík zasypan. Se smrtí souviselo jakési poskvrnění nebo znečištění, kdy nečistý byl každý, kdo přišel se smrtí do kontaktu. U duchovenstva se tak mohlo stát pouhým pohledem na smrt. Znečištění bylo zpočátku založeno na víře ale také na otázkách ohledně hygieny. Mrtví byli pro Římany i Řeky svatí, možno říci bohové ať dobří nebo špatní podle pozemských vlastností. Římané své bohy nazývali Mánové a naopak Řekové démoni nebo héroové podle dobrých či špatných vlastností. V hrobech se nacházely takzvané přídavky, což byly veškeré předměty v hrobě, kam se nezapočítávalo tělo samotné (oděvy, dary, oběti). Za jakékoli poškození hrobu následoval trest. Trest následoval rovněž za to, když nebyly do hrobu dány předměty k tomu určené a mohlo to být chápáno tudíž jako zpronevěra. Někdy se dokonce mohlo potrestat i nezařízení pohřbu. Konec kapitoly tvořily konkrétní příklady pohřebišť nalezených na území dnešního Německa a tehdejší Germánie, na kterých je patrné, které typy pohřbů byly nejběžnější.

Následný popis Řeckých rituálů čtenáři připomněl některé zvyky z předešlé pasáže, jelikož se ve většině značně neliší od Říma, případně doplnil o nové informace. Co bylo ale odlišné oproti Římu, že Řekové při pohřbívání vkládali do hrobu s tělem malé váhy ozdobené motýlem, který byl symbolem duše na Krétě. Věřili, že duše bude po smrti „*spravedlivě zvážena*“. Tyto váhy byly nalezeny při archeologických výzkumech právě na Krétě, Knóssu a na peloponéském poloostrově. Průběh pohřbu a veškeré povinnosti s ním spojené byly prováděny v Řecku i Římě stejně. V následujících částech této kapitoly byly rozebrány duše, kterým se nedostalo řádného pohřbu a zemřelé duše jako takové, u kterých si lidé nechávali věštit a duše které byly využívány a povolávány zpět do světa živých za účelem nějaké služby. Ve třetí kapitole pak byl čtenář seznámen s vybranými příklady archeologických nálezů především z území Řecka z Mykén a z Tróji. Největší „poklady“ se však našly nedaleko Nestorova paláce, kde hlavním nálezem byl hrob řeckého válečníka. Kromě ostatků válečníka,

se v hrobě vyskytovaly velmi cenné artefakty, zlato, kameny, zdobený meč a zbroj apod.

Čtvrtá a poslední kapitola se věnovala tématu pohřbívání v současné době na územích právě Řecka a Říma. Oba dva státy čelí nyní nemalému problému, a sice kam ukládat mrtvé. Jak již v této práci bylo několikrát zmíněno, římskokatolická církev relativně do nedávné doby přísně zakazovala kremaci, což pro takto nábožensky založené státy bylo opravdu komplikací.

V Řecku byl zákon o povolení kremace schválen až v roce 2006. V Itálii začali sice s nápadem kremace již v 19. století, ale přísný zákaz kremace byl zrušen až ve zmiňovaném roce 1963. Jelikož je v současné době v Itálii přes 80% katolíků, tak převládá inhumace (pohřbení do země). Kremace je tedy nyní v těchto zemích povolena, ovšem má své podmínky.

V následující krátké pasáži budou shrnuty výsledky, rozdíly nebo podobnosti, které se podařilo nalézt během práce. Jak již bylo řečeno, Řecko a Řím mají velmi podobnou, někdy až totožnou mytologii, protože jim předlohu tvoří ze značné části stejné starověké etnikum (Etruskové). Rozdíly jsou převážně jen v pojmenování bohů a to proto, že Řím se v tomto směru inspiroval již zmíněným Egyptem. Dále, co se týče již samotných pohřebních praktik, tak rozdíly nejsou znatelné ve způsobu pohřbívání, ani v samotném průběhu pohřbu, ale lze si povšimnout jedné již zmíněné maličkosti a sice, že Řekové do hrobu vkládaly s tělem malé váhy. Tyto váhy se našly při archeologických výzkumech právě jen na území Řecka. Vybrané podrobnější příklady archeologických nálezů ve třetí kapitole, jsou z dob mykénských. Archeologický nález dvou zpopelněných žen, který ve svém díle uvádí Hejnic, je z období kolem roku 1300 př. n. l., a je to nejstarší dochovaný důkaz, že v těchto dobách pohřbívali žehem. Ovšem nález, který učinili američtí vědci z univerzity v Ohaiu se datoval kolem roku 1500 až 1450 př. n. l. Byl to hrob, ve kterém byl pohřben mykénský válečník, ovšem nikoli žehem, ale byl inhumován.

Co se týká darů a obětí, zde rozdíly nejsou, ale pozoruhodný je odlišný způsob pohřbu. A v poslední řadě zde máme italskou a řeckou současnost, kde se vyskytuje problém s místem pro ukládání těl. Jak již bylo několikrát zmíněno, se vznikem církve vznikl i přísný zákaz kremace, který pohřební praxi v katolickém Řecku a Itálii ovlivňoval ještě do minulého století. Nyní je tedy kremace pro katolíky povolena, ovšem nesmějí například zpopelněné tělo rozptýlit, nebo jej uchovat v domě.

Resumé

The results of this bachelor's thesis draw on a comparison of the funeral customs and rituals of two ancient civilizations of the ancient Mediterranean, namely Greece and Rome, and at the same time on a comparison of the present with the past in this regard. Thus, there were found differences and similarities regarding the two cultures regarding their burial rituals, based on shared mythological ideas and stories. Mythological ideas have the same basis in most cases, but the Romans differ significantly from the Greeks in names of all deities. Concerning funeral rites specifically, only one substantial difference was found in Greece. Archaeological finds have shown that the Greeks also placed a small weight in a tomb next to the body so that it could be fairly judged whether the soul was good or bad. These weights were found only on Greek territory. Further by presenting selected archaeological finds, it was possible to document ancient burial ceremonies and customs of people from the times of Mycenae. Finally, similarities were found in the funeral rituals of antiquity and the present in Greece and Italy. The current situation of Greece and Italy regarding burial ceremonies was briefly described, and it was found that some ancient traditions persist to this day.

Bibliografie

1. Václav Bahník, *Slovník antické kultury*, Praha: Svoboda 1974.
2. Numa Denis Fustel de Coulanges, *Antická obec*, Praha: SOFIS 1998. ISBN 80-902439-7-5.
3. Vladimír Groh, *Život v antickém Římě*, Praha: SPN 1967. Učební texty vysokých škol.
4. Homér, *Odysseia*, trans. Rudolf Mertlík, Praha: Odeon³ 1984.
5. Radislav Hošek, *Náboženství antického Řecka*, Praha: Vyšehrad 2004. ISBN 80-7021-513-X.
6. Karl Kerényi, trans. Jan Binder, *Mytologie Řeků. 1, Příběhy bohů a lidí*, Praha: OIKOYMENH 1996. ISBN 80-86005-14-3.
7. F. J. Kunc, *Od počátku až do skonání světa*, Praha: Pieta 1938.
8. J. Bruce Long, *The land of the dead, Preparing for the afterlife, Ghosts* in: *Encyclopedia of Religion*, Detroit: Macmillan Reference USA²2005. ISBN 0-02-865997-X.
9. Bořek Neškudla, *Encyklopedie bohů & mýtů starověkého Říma & Apeninského poloostrova*, Praha: Libri 2004. ISBN 80-7277-264-3.
10. Plinius, C. Secundus Starší, *Kapitoly o přírodě*, trans. František Němeček, Praha: Svoboda 1973.
11. Platón, *Zákony*, trans. prof. dr. František Novotný, Praha: Československá akademie věd 1961.
12. Jaromír Slušný, *Nejkrásnější římské báje a pověsti*, Praha: XYZ 2009. ISBN 978-80-7388-207-5.
13. Josef Unger a Jaroslav Malina ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: modulové učební texty pro studenty*

antropologie a „příbuzných“ oborů. 9, Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1. - 16. století, Brno: Nadace Universitas Masarykiana 2002. ISBN 80-89258-29-7.

14. Vojtěch Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha: BRÁNA⁶ 2005. ISBN 80-7243-266-4.
15. Josef Hejnic, “Homérské pohřby a novější archeologické nálezy.” *Listy Filologické* 85/1, 1962, 41–50.
16. Sarah Hitch, „From Birth to Death: Life-Change Rituals“, in: Esther Eidinow a Julia Kindt eds., *The Oxford Handbook of Ancient Greek Religion*. Oxford: Oxford University Press 2015, 521-536.
17. Avriía Kosmaidou, „Greece's first and only crematorium opens despite pushback from the church“ [online], Public Radio International, <https://www.pri.org/stories/2019-12-27/greeces-first-and-only-crematorium-opens-despite-pushback-church>, [25. 3. 2020].
18. Astrid Linndenlauf, „Thrown Away Like Rubbish – Disposal of the Dead in Ancient Greece“ [online], *Papers from the Institute of Archeology* 12, 2001, 86-99 [25. 3. 2020].
19. Carlos Parada, „Underworld and Afterlife“ [online], *Greek Mythology Link*, 1997 [25. 3. 2019].
20. Todd Van Beck, „A history of cremation in the West: What, When and Where“ [online], *ICCF A Magazine*, 2012, 48-54 [25. 3. 2020].
21. Francois Retief a Louise Cilliers, „Burial customs and the pollution of death in ancient Rome: procedures and paradoxes“ [online], *Acta Theologica* 7, 2005, 128-146 [8. 4. 2020].
22. Jo Marchant, „This 3,500-Year-Old Greek Tomb Upended What We Thought We Knew About the Roots of Western

- Civilization“, Smithsonian Magazine, [online],
<https://www.smithsonianmag.com/history/golden-warrior-greek-tomb-exposes-roots-western-civilization-180961441/>,
[30. 3. 2020].
23. Klaudia Sekulska, „Italian Funerals: Traditions, Songs & What to Expect“, Cake, [online],
<https://www.joincake.com/blog/italian-funeral/>, [25. 4. 2020].
24. Emanuel Voutiras, „Dead or Alive?“, in: Esther Eidinow a Julia Kindt eds., The Oxford Handbook of Ancient Greek Religion. Oxford: Oxford University Press 2015, 397-412.